

# SES, HAFIZA VE METİN: SÜHEYL ÜNVER'İN OSMANLI HAFIZLARIMIZ ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Emrah ÖZDEMİR 

Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,  
Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı

Assistant Professor, Amasya University, Faculty of Theology,  
Department of Turkish-Islamic Literature

Amasya / Türkiye

[emrah.ozdemir@amasya.edu.tr](mailto:emrah.ozdemir@amasya.edu.tr)

<https://ror.org/00sbx0y13>

## MAKALE BİLGİLERİ | ARTICLE INFORMATION

### Makale Türü:

Araştırma Makalesi

### Süreç:

Gönderim Tarihi: 11 Aralık 2025

Kabul Tarihi: 24 Şubat 2026

Yayınlanma Tarihi: 25 Mart 2026

### Hakemlik Süreci:

Bu makale, editöryal ön değerlendirmeyi takiben çift taraflı kör hakemlik süreci kapsamında en az iki dış hakem ve bir iç hakem tarafından değerlendirilmiştir.

### Benzerlik Taraması:

Makale, intihal tespit yazılımları (İntihal.net / Turnitin / iThenticate) kullanılarak taranmıştır.

### Araştırma Etiği Beyanı:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine riayet edilmiş; yararlanılan tüm kaynaklar eksiksiz biçimde kaynakçada belirtilmiştir.

### Yapay Zeka Etik Beyanı:

Yazarlar, bu makalenin hazırlanması sırasında yapay zeka tabanlı hiçbir araç veya uygulamanın kullanılmadığını beyan ederler. Tüm içerik, yazarlar tarafından kabul görmüş bilimsel araştırma yöntemleri ve etik standartlara uygun olarak üretilmiştir.

### Etik Kurul Onayı:

Bu çalışma, etik kurul onayı gerektirmeyen nitelikte olup veriler literatür taraması ve yayımlanmış kaynaklara dayanmaktadır.

### Çıkar Çatışması Beyanı:

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

### Finansman Bilgisi:

Bu araştırma için herhangi bir fon, hibe veya finansal destek alınmamıştır.

### Telif Hakkı ve Lisans:

Yazarlar, yayımlanan çalışmalarının telif hakkını muhafaza eder. Bu çalışma CC BY-NC 4.0 lisansı kapsamında yayımlanmaktadır.

### Etik Bildirim:

[ilahiyatdergi@amasya.edu.tr](mailto:ilahiyatdergi@amasya.edu.tr) | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/amailad/policy>

### Article Type:

Research Article

### Article History:

Received: 11 December 2025

Accepted: 24 February 2026

Published: 25 March 2026

### Peer Review:

Following an initial editorial screening, this article was evaluated through a double-blind peer review process by at least two external reviewers and one internal reviewer.

### Plagiarism Check:

The manuscript was screened for plagiarism using similarity detection software (İntihal.net / Turnitin / iThenticate).

### Ethical Statement:

The authors confirm that this study was conducted in accordance with the principles of academic research and publication ethics, and that all sources used are appropriately cited.

### Artificial Intelligence Ethical Statement:

The authors declare that no AI-based tools or applications were used during the preparation of this manuscript. All content was produced by the authors in compliance with accepted scholarly research methods and ethical standards.

### Ethics Committee Approval:

This study does not require ethics committee approval, and the data are based on a literature review and published sources.

### Conflict of Interest:

The authors declare no conflict of interest.

### Grant Support:

This research received no specific grant from any funding agency, commercial entity, or non-profit organization.

### Copyright & License:

The authors retain the copyright of their work. This article is published under the CC BY-NC 4.0 license.

### Complaints:

[ilahiyatdergi@amasya.edu.tr](mailto:ilahiyatdergi@amasya.edu.tr) | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/amailad/policy>

## Atf | Cite as

Özdemir, Emrah. "Ses, Hafıza ve Metin: Süheyl Ünver'in Osmanlı Hafızlarımız Eseri Üzerine Bir İnceleme".

Amasya İlahiyat Dergisi, Özel Sayı (Mart 2026): 184-216.

<https://doi.org/10.18498/amailad.1840105> | <https://aid.amasya.edu.tr>

## Öz

Bu makalede, Süheyl Ünver'in Süleymaniye Kütüphanesi Süheyl Ünver Koleksiyonu'nda 00913 numarayla kayıtlı Osmanlı Hafızlarımız adlı defteri merkeze alınarak geç Osmanlı-erken Cumhuriyet dönemi İstanbul'undaki hafızlık geleneği ses, hafıza ve metin ekseninde incelenmiştir. Çalışmanın konusu, Ünver'in hatıra defterinde yer alan hafız, müezzin ve hatip portrelerinin, yalnızca bireysel biyografiler olarak değil, ses, üslup, ahlak, tasavvufî yönelim ve toplumsal konum unsurlarıyla bir şehir medeniyetini temsil eden kültürel aktörler olarak nasıl kurgulandığıdır. Makalenin kapsamı, defterde yer alan az sayıdaki şahıs anlatımıyla sınırlı görünmekle birlikte, bu anlatılar aracılığıyla İstanbul'un cami, semt ve dergâh merkezli manevî topografyası da ele alınmaktadır. Çalışmanın temel amacı, Osmanlı Hafızlarımız'ı klasik anlamda bir hatırat veya biyografik derleme olmanın ötesinde, İstanbul'un dinî ve estetik hafızasını yansıtan özgün bir bellek metni olarak değerlendirmektir. Bu doğrultuda metin, üç ana eksen üzerinden analiz edilmektedir: Birincisi, hafızların şahsında ortaya çıkan ve ses estetiği, üslup bilgisi, ahlaki duruş ve manevî derinliği bir arada barındıran "hafız tipolojisi", ikincisi, camiler, semtler ve dergâhlar üzerinden şekillenen mekânsal hafıza ve şehir topografyası, üçüncüsü ise İstanbul ekolüne özgü ezan ve Kur'an kıraati musikisinin estetik ilkeleridir. Ayrıca hafızların geçim sıkıntıları, meslekî kırılğanlıkları ve cemaatle kurdukları ilişkiler üzerinden geleneğin sosyal boyutu da değerlendirilmiştir. Makalenin önemi, büyük ölçüde sözlü kültür içerisinde aktarılan ve modernleşme sürecinde görünmez hâle gelen "İstanbul kıraati" geleneğini, birinci el bir tanıklık üzerinden yeniden okunabilir kılmada yatmaktadır. Ünver'in anlatıları, arşiv belgelerinin sunamadığı ayrıntı düzeyinde, hafızların gündelik hayatlarını, ses dünyalarını ve manevî atmosferlerini görünür hâle getirmektedir. Araştırmada nitel yöntem çerçevesinde metin merkezli bir analiz yaklaşımı benimsemekte; Ünver'in anlatıları kültürel bellek, dinî musiki, tasavvuf ve şehir tarihî literatürüyle birlikte yorumlanmaktadır. Sonuç olarak çalışma, Osmanlı hafızlarımızın, İstanbul'un kaybolan ses hafızasını, hafızlık müessesesinin estetik ve manevî boyutlarıyla birlikte koruyan özgün bir kaynak olduğunu ortaya koymaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Süheyl Ünver, Osmanlı Hafızlık Geleneği, Ezan ve Kur'an Musikisi, Kültürel Bellek, Tasavvuf ve Tekke Kültürü.

## Voice, Memory and Text: An Analysis of Süheyl Ünver's *Osmanlı Hafızlarımız*

### Abstract

In this article, the tradition of Qur'anic memorization (hifz) in late Ottoman and early Republican Istanbul is examined through the intertwined axes of sound, memory, and text, with a focus on the notebook titled *Osmanlı Hafızlarımız*, registered under number 00913 in the Süheyl Ünver Collection of the Süleymaniye Library and authored by Süheyl Ünver. The subject of the study is how the portraits of huffāz, muezzins, and preachers included in Ünver's memoir notebook are constructed not merely as individual biographies, but as cultural actors representing an urban civilization through elements such as voice, style, moral character, Sufi orientation, and social position. Although the scope of the article appears to be limited to a small number of personal narratives contained in the notebook, these narratives also allow for an examination of Istanbul's spiritual topography shaped around mosques, neighborhoods, and Sufi lodges. The primary aim of the study is to evaluate *Osmanlı Hafızlarımız* beyond its conventional classification as a memoir or a biographical compilation, and to consider it as an original memory text reflecting Istanbul's religious and aesthetic heritage. In this context, the text is analyzed along three main axes. The first is the "hāfız typology," which brings together vocal aesthetics, stylistic knowledge, moral stance, and spiritual depth as embodied in the figures of the huffāz. The second axis concerns spatial memory and urban topography formed through mosques, districts, and Sufi institutions. The third focuses on the aesthetic principles of Istanbul's distinctive tradition of adhān and Qur'anic recitation. In addition, the social dimension of the tradition is evaluated through the economic difficulties faced by the huffāz, their professional vulnerabilities, and their relationships with congregations. The significance of the article lies in its ability to render the "Istanbul recitation" tradition, largely transmitted through oral culture and rendered invisible in the process of modernization, readable once again through a first-hand testimony. Ünver's narratives make visible the everyday lives, sonic worlds, and spiritual atmospheres of the huffāz at a level of detail that archival documents cannot provide. Methodologically, the research adopts a qualitative, text-centered analytical approach, interpreting Ünver's narratives in dialogue with the literature on cultural memory, religious music, Sufism, and urban history. As a result, the study demonstrates that *Osmanlı Hafızlarımız* is a distinctive and multilayered source that preserves Istanbul's fading sonic memory together with the aesthetic and spiritual dimensions of the institution of Qur'anic memorization.

**Keywords:** Süheyl Ünver, Ottoman Hifz (Qur'an Memorization) Tradition, Adhān and Qur'anic Recitation, Cultural Memory, Sufism and Tekke (Sufi Lodge).

## Giriş

XX. yüzyılın başlarından itibaren İstanbul'un dinî ve kültürel dokusu derin bir dönüşüm sürecine girmiş, bu dönüşümün en belirgin şekilde hissedildiği alanlardan biri de hafızlık ve kıraat geleneği olmuştur. Ezanın, ramazan mukabelelerinin, tekke ayinlerinin ve cami sohbetlerinin merkezinde yer alan hafızlar, yalnızca Kur'an'ı ezberleyen din görevlileri değil, ses, makam, üslup, ahlak ve maneviyat üzerinden şekillenen bir şehir medeniyetinin taşıyıcıları olarak görülmüştür. Ancak modernleşme, kurumlaşma biçimlerinin değişmesi ve şehir hayatının ritim kaybetmesiyle birlikte bu zengin geleneğin önemli bir kısmı görünmez hâle gelmiş, özellikle "İstanbul kıraati" diye anılan ses ve üslup dünyası büyük ölçüde sözlü hafızanın derinliklerine çekilmiştir. Bu bağlamda, söz konusu geleneği içeriden, sahici ve ayrıntılı bir bakışla görmemize imkân sağlayan birinci el kaynaklar sayıca sınırlı olduğundan araştırmalarda yeterince merkezi bir konuma yerleştirilmemiştir. Bu makale Süleymaniye Kütüphanesi Süheyl Ünver Koleksiyonu'nda 00913 numarayla kayıtlı *Osmanlı Hafızlarımız* adlı Süheyl Ünver'in kaleme aldığı defter, Dâvud Paşa, Aksaray, Süleymaniye, Galata, Üsküdar gibi farklı semtlerde yaşamış hafız, müezzin ve hatiplerin portrelerini bir araya getiren biyografik kırıntılar, hatıra notları, mekân tasvirleri ve kültürel gözlemleri iç içe geçiren özgün bir metindir. Bu defter yalnızca dağınık hatıralardan ibaret bir metin değil, İstanbul'un dinî-estetik hafızasını taşıyan, "İstanbul kıraati" geleneğini somutlaştıran özgün bir bellek metnidir.

Mevcut literatürde hafızlık ve Kur'an kıraati gelenekleri genellikle kurum tarihi, din eğitimi ve dinî musiki bağlamında; İstanbul'un dinî topografyası ise daha çok cami-tekke tarihi ve şehir sosyolojisi çerçevesinde ele alınmaktadır. Süheyl Ünver üzerine yapılan çalışmalar da çoğunlukla onun tıp tarihi, şehir tarihi ve defter tutma pratiği etrafında yoğunlaşmakta; *Osmanlı Hafızlarımız* defteri ise bu geleneklerin kesişim noktasında duran bir "ses ve hafıza metni" olarak müstakil biçimde analiz edilmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, bir yandan hafızlık geleneğine dair literatürdeki kurum merkezli bakışa, diğer yandan Ünver çalışmalarında defterlerin içerik ve temsil dünyasını görece ikinci planda bırakan yaklaşımlara tamamlayıcı bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Bu çerçevede makalenin amacı, *Osmanlı Hafızlarımız*'ı klasik anlamda bir hatırat veya biyografik derleme olmaktan çıkararak,

İstanbul'un dinî ve estetik mirasını yansıtan çok katmanlı bir bellek metni olarak değerlendirmek, metinde kurulan hafız tipolojisini, mekânsal hafızayı ve ses estetiğini analitik bir çerçevede görünür kılmaktır. Çalışma, şu sorulara cevap aramaktadır: Ünver'in çizdiği hafız portrelerinde hafızlık hangi ahlâkî, tasavvufî ve estetik niteliklerin bileşimi olarak kurgulanmaktadır? Hafızlar, cami, semt ve dergâhlar üzerinden nasıl bir "manevî şehir topografyası" içinde konumlandırılmaktadır? Metinde tasvir edilen ezan ve Kur'an kıraati, İstanbul ekolüne özgü nasıl bir ses ve musiki anlayışını yansıtmaktadır? Hafızların geçim sıkıntıları, meslekî kırılganlıkları ve cemaatle ilişkileri üzerinden geleneğin sosyal boyutu hangi imkân ve gerilimlerle görünür hâle gelmektedir?

Çalışmanın yöntemi, nitel araştırma yaklaşımı içinde konumlanan metin merkezli çözümleme ve tematik okuma yöntemine dayanmaktadır. Öncelikle Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış defter metninin tamamı, transkripsiyonlu nüshası da göz önünde bulundurularak ayrıntılı biçimde okunmuş, metinde tekrar eden kişi, mekân, tema ve anlatım kalıpları etrafında kodlamalar yapılmıştır. Ardından bu temalar, kültürel bellek, dinî musiki, tasavvuf ve şehir tarihi literatürüyle birlikte yorumlanmış, Ünver'in öznel tanıklığı, İstanbul'un hafızlık geleneğine dair daha geniş tarihsel bağlamla ilişkilendirilmiştir. Çalışma kapsamı, defterin el yazısıyla yazılmış metin bölümleriyle sınırlı tutulmuş; gazete kupürleri ve görsel malzeme ise yalnızca metnin anlamını aydınlatan yerlerde destekleyici veri olarak kullanılmıştır.

Makalede önce, bir arka plan oluşturmak üzere Süheyl Ünver'in hayatı, ilmî ve sanatsal şahsiyeti ile defter tutma pratiği özetlenmekte, böylece Osmanlı hafızlarının müellif dünyası içindeki yeri belirlenmektedir. Ardından eserin fiziki özellikleri, yazı üslubu, iç düzeni ve kaynak türü bakımından incelemesi yapılarak, metnin türsel konumu tartışılmaktadır. Üçüncü bölümde ise defter, dört alt başlık altında analize tabi tutulmaktadır: "hafız tipolojisi" (ses, üslup, ahlâk ve maneviyat bileşimi), "mekânsal hafıza" (semtler, camiler ve dergâhlar üzerinden kurulan manevî topografya), "ezan ve kıraat musikisi" (İstanbul ekolünün ses estetiği) ve "sosyal boyut" ile "maneviyat-sanat kesişimi". Sonuç kısmında, elde edilen bulgular özetlenerek Osmanlı hafızlarının İstanbul'un kaybolmaya yüz tutmuş ses hafızasını, hafızlık müessesesinin estetik ve manevî boyutlarıyla birlikte koruyan özgün bir kaynak olarak

literatüre katkısı tartışılmakta, ileride yapılabilecek müstakil çalışmalar için imkân alanları işaret edilmektedir.

### 1. Hat, Hafıza ve Hikmet Arasında: Süheyl Ünver'in Ömür Seyri

Süheyl Ünver 17 Şubat 1898 tarihinde İstanbul'un Haseki semtinde dünyaya gelmiştir.<sup>1</sup> Ailesinin yaşadığı çevre, geç Osmanlı döneminin şehir kültürünü ve dinî-sanatkârane hayat anlayışını yansıtan bir nitelik taşımaktadır. Ünver'in yetiştiği aile ortamının, onun ilerleyen yıllarda şekillenen ilmî, sanatsal ve tasavvufî yönelimleri üzerinde belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.<sup>2</sup>

Ünver'in aile kökleri, Rumeli ve İstanbul merkezli iki farklı kültürel damar üzerinden şekillenmiştir. Baba tarafından Rumeli'nin önemli Türk şehirlerinden Tırnova'ya mensup olan aile, 93 Harbi sonrasında İstanbul'a göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göç tecrübesinin, Ünver'in zihninde Rumeli Türklerinin kültürel mirasına yönelik kalıcı bir hassasiyet oluşturduğu görülmektedir. Dedesi Daizâde Hacı Mehmed Efendi'nin ahlâkî duruşu ve sanata olan ilgisi, aile içerisinde sanatla kurulan ilişkinin erken dönemlerine işaret etmektedir.<sup>3</sup>

Babası Mustafa Enver Bey'in hem medrese tahsili almış olması hem de tasavvuf ve musikîye yakın bir hayat sürmesi, Ünver'in erken yaşlardan itibaren manevî ve estetik bir çevre içinde yetişmesini sağlamıştır. Anne tarafından ise İstanbul'un klasik hat sanatını temsil eden köklü bir hattat ailesine mensup olduğu anlaşılmaktadır. Büyük dedesi Hattat Mehmed Şevki Efendi başta olmak üzere, aile içinde birden fazla hattat ve süsleme sanatçısının bulunması, sanatın bu çevrede bir meslekten ziyade bir hayat tarzı olarak yaşandığını göstermektedir. Hat, tezhip ve güzel yazı örneklerinin gündelik hayatın doğal bir parçası olduğu bu ortamın, Ünver'in estetik duyarlılığını erken yaşlarda şekillendirdiği söylenebilir.<sup>4</sup>

<sup>1</sup> Ahmed Güner Sayar, *A. Süheyl Ünver Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri: 1898-1986* (İstanbul: Ötüken, 2016), 23.

<sup>2</sup> Sayar, *A. Süheyl Ünver Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri*, 25.

<sup>3</sup> Ruth Goode, "Dünya Çapında 80 Doktordan Biri: Dr. Ahmet Süheyl Ünver", çev. Cem Yavuz, *Süheyl Ünver*, ed. Ömer Faruk Şerifoğlu (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 106; Sayar, *A. Süheyl Ünver Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri*, 26.

<sup>4</sup> Kadri Ekrem Unat, *Ord. Prof. Dr. Ahmet Süheyl Ünver (1898-1986)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1986), 10; Sayar, *A. Süheyl Ünver Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri*, 34.

Çocukluk yıllarını Haseki semtinde geçiren Ünver'in, mahalle hayatına, cami ve tekke çevrelerine, şehir folkloruna dair gözlemleri erken dönemden itibaren dikkat çekmektedir. Bu gözlemlerin, ilerleyen yıllarda İstanbul folkloru, şehir tarihi ve kültür sosyolojisine dair yapacağı çalışmaların zihinsel altyapısını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Çocukluk döneminde müezzinlik yapması ve dinî musikiyle erken yaşta temas kurması da ses, ritim ve estetik algısının gelişiminde etkili olmuştur.<sup>5</sup>

Babası Mustafa Enver Bey'in erken vefatı, Ünver'in hayatında önemli bir kırılma noktası teşkil etmiştir. Bu kaybın, onun erken yaşta sorumluluk bilinci kazanmasına ve disiplinli bir çalışma anlayışı geliştirmesine zemin hazırladığı görülmektedir. Annesi Safiye Hanım'ın titiz ve koruyucu tutumu ise Ünver'in kişilik gelişiminde iç disiplin ve ihtiyatlılık unsurlarını pekiştirmiştir. Yaz aylarını geçirdiği İbrahimağa'daki aile çevresinin ise onun okuma alışkanlığını, defter tutma ve resimle ilgilenme gibi yönelimlerini güçlendirdiği anlaşılmaktadır.<sup>6</sup>

Ünver'in tasavvufa olan ilgisinin erken yaşlarda şekillendiği, ancak bu ilginin uzun süre mesafeli ve temkinli bir arayış biçiminde devam ettiği görülmektedir. Bu arayışın somut bir yön kazandığı dönem, 1920 yılında Abdülaziz Mecdi Efendi ile kurduğu irtibattır. Mecdi Efendi ile başlayan sohbetlerin, Ünver'in hem ilmî hem de manevî dünyasında belirleyici bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Tasavvuf anlayışının, Ünver'in dünyasında merasim merkezli bir yapıdan ziyade edep, sükût ve iç disiplin ekseninde şekillendiği söylenebilir.<sup>7</sup>

Tıpta uzmanlık eğitimi için gittiği Fransa'daki eğitiminin ardından İstanbul'a dönen Ünver, yalnızca hekimlik faaliyetiyle sınırlı kalmamış, şehir hafızasının korunmasına yönelik kültürel ve kurumsal çalışmalarda da aktif rol almıştır. 1920'li yıllardan itibaren belediye kütüphaneleri ve müzelerin teşkilatlanma süreçlerine katkı sunduğu, yazma eserlerin,

<sup>5</sup> Sayar, A. *Süheyl Ünver Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri*, 30; Talip Mert, "Arşiv Belgelerinde Süheyl Ünver ve Babası", *Türk Edebiyatı* 389 (Mart 2006), 38. Turan Can, "Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver (1898-1986) Kendi Dilinden Kısaca Hayatı", *Türk Yurdu* 318 (2014), 72.

<sup>6</sup> Can, "Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver(1898-1986) Kendi Dilinden Kısaca Hayatı", 44; Sayar, A. *Süheyl Ünver Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri*, 80-83.

<sup>7</sup> İsmail Güleç, "Süheyl Ünver, Abdülaziz Mecdi Tolun'dan ne öğrendi?", *Fikriyat Gazetesi* (Erişim 10 Aralık 2025); Sayar, A. *Süheyl Ünver Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri*, 136-140.

kitabelerin ve sanat eserlerinin tasnifi konusunda yoğun çaba gösterdiği bilinmektedir. Bu dönemde Fuat Köprülü, Halil Ethem ve Osman Nuri Ergin gibi isimlerle birlikte çalışması, onun ilmî çevrelerle kurduğu güçlü ilişkileri göstermektedir.<sup>8</sup>

Ünver'in kültür tarihçiliği alanındaki en dikkat çekici yönlerinden biri, mezar taşları, şehir dokusu ve folklor unsurlarına yönelik sistemli kayıt faaliyetleridir. 1915'ten itibaren İstanbul mezarlıklarında yürüttüğü çalışmalar, 1950'li yıllarda resmî encümen faaliyetleriyle kurumsal bir nitelik kazanmıştır.<sup>9</sup> *Mezarlıklarnâme*, *Karacaahmetnâme* ve benzeri defterler, bu çalışmaların somut ürünleri olarak öne çıkmaktadır. Anadolu şehirlerine yaptığı seyahatlerde de benzer bir yöntem izlediği; mimarî eserleri, kitabeleri, süsleme unsurlarını ve halk kültürünü çizim ve notlarla kayda geçirdiği görülmektedir.<sup>10</sup>

Süheyl Ünver'in ilmî mirasının merkezinde, hayatı boyunca tuttuğu defterler yer almaktadır. Yaklaşık 2500 defterden oluşan bu külliyyatın, şehir tarihi, tıp tarihi, sanat tarihi ve kültürel hafıza açısından benzersiz bir arşiv niteliği taşıdığı kabul edilmektedir. Ünver'in defter tutma pratiğini bireysel bir alışkanlıktan ziyade, kolektif hafızayı muhafaza etmeye yönelik bilinçli bir kültür faaliyeti olarak gördüğü anlaşılmaktadır.<sup>11</sup>

Hayatının ilerleyen dönemlerinde emekli olduktan sonra da ilmî faaliyetlerini sürdürdüğü, konferanslar, seminerler ve dersler yoluyla bilgi ve tecrübelerini genç kuşaklara aktarmaya devam ettiği bilinmektedir. 1986 yılında vefat eden Süheyl Ünver, ardında çok sayıda eser, defter ve öğrenci bırakmış; Türkiye'de kültür tarihçiliğinin öncü isimlerinden biri olarak anılmaya devam etmiştir.<sup>12</sup>

<sup>8</sup> Sayar, A. *Süheyl Ünver Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri*, 177-190.

<sup>9</sup> F. Çiçek Derman, "Bir İstanbul Beyefendisi Dr. Süheyl Ünver Bey Hocam", *Süheyl Ünver*, ed. Ömer Faruk Şerifoğlu (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 55; Goode, "Dünya Çapında 80 Doktordan Biri: Dr. Ahmet Süheyl Ünver", 119-126.

<sup>10</sup> Zuhâl Özeydin, *Süheyl Hoca'dan Notlar (Menakıb-ı Süheyl Ünver)* (Ankara: IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi, 18-20 Eylül 1996, ts.), 26; Sayar, A. *Süheyl Ünver Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri*, 358-363.

<sup>11</sup> Sayar, A. *Süheyl Ünver Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri*, 240-246.

<sup>12</sup> Sayar, A. *Süheyl Ünver Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri*, 467-469; Hasan Ali Göksoy, "Yaşayan Süheyl Ünver", *Süheyl Ünver*, ed. Ömer Faruk Şerifoğlu (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı

## 2. *Osmanlı Hafızlarımız* Adlı Eser

*Osmanlı Hafızlarımız*, Dr. Süheyl Ünver'in kendi el yazısıyla oluşturduğu, Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'in ilk yıllarına uzanan hafızlık geleneğini, bu geleneğin temsilcileri olan hafızları, onların biyografilerini, hatıralarını, sanat ve ilmi şahsiyetlerini belgeleyen özgün bir kültür tarihçiliği defteridir. Eser Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Koleksiyonu'nda 00913 numara ile kayıtlıdır. Süheyl Ünver'in kendi el yazısı ile genellikle hızlı ve dik Osmanlıca rika'ya veya rika'-sülüs karışık bir hatla yazılmıştır. Eserin kapağı klasik Osmanlı defter estetiğini hatırlatan, yoğun çiçek ve dal motifleriyle bezenmiş kahverengi–altın tonlarında, desenli bir kaplama ile hazırlanmıştır. Bu kapak, hazır defter üzerine yapılmış matbu bir kaplamayı andırmakla birlikte, geleneksel "aharlı kâğıt" bezeme dilini çağırıştırır. Eserin sonunda dış kapak olarak düşünebileceğimiz ve Süheyl Ünver'in ifadesi ile Çağlayan Darü'l-eytâmı'nda ders veren Boşnak Hafız Efendi ve kendisinden ders dinleyen kız öğrencilerin bulunduğu bir resim bulunmaktadır. Fotoğrafın yanında hem fotoğrafı anlatan hem de Süheyl Ünver'in çocukluğuna dair bazı bilgiler yer almaktadır. Üst bölümde küçük bir kâğıt etikette eserin adı *Osmanlı Hafızlarımız* el yazısıyla not edilmiştir. Eser, Ünver'in tipik "defter tutma" metodunun başarılı bir örneği olup tarihsel gözlem, biyografik kayıt, saha araştırması, belge kopyalama ve görsel materyal biriktirme anlayışını bir arada taşır. Aynı zamanda defter içinde bazı hafızların ölüm ilamlarının yer aldığı gazete küpürleri ile Kur'an okuma yarışmalarında derece elde eden ülkelerin bilgilerinin yer aldığı gazete haberleri yer almaktadır. Eserde sayfa numaraları müellif tarafından verilmiş olup, transkripsiyonunda da eserde yer alan sayfa numaraları kullanılmıştır. Eser toplam 13 sayfa olup 5 sayfasında matbu gazete haberleri yer almaktadır. Bu çalışmada sadece Osmanlı Türkçesi ile yazılan metinlere yer verilmiştir. Ünver'in 1968 Ağustos ayında tuttuğu bu defter 10-11 yaşlarındaki çocukluk yıllarından, olgunluk dönemlerine kadarki tanıklığını içerir. Eser, geç Osmanlı – erken Cumhuriyet dönemi İstanbul'unda yaşamış hafız, müezzin ve hatiplerin portrelerini birinci el tanıklıkla aktaran hatıra mahiyetindedir. Dâvud Paşa, Aksaray, Süleymaniye, Galata, Üsküdar gibi farklı semtlerde görev yapan bu şahsiyetler, Kur'an kıraati, ezan ve salât üslûpları, musikî zevkleri, meslek ahlâkları ve gündelik hayatları ile anlatılmaktadır. Metinde yer yer

---

Yayınları, 2017), 87.

tasavvuf çevreleri, tekke-cami ilişkisi, İstanbul mahalle kültürü, mistik folklor unsurları ve hat sanatı-musikî çevreleri hakkında dikkate değer ayrıntılar bulunmaktadır. Böylece metin, yalnızca bireysel biyografiler sunmakla kalmayıp, 20. yüzyıl başlarında İstanbul'un Kur'an tilaveti ve ezan musikîsi geleneğini, bu geleneğin temsilcilerini ve sosyal-manevî iklimini canlı bir üslûpla tasvir eden önemli bir kaynak hüviyetindedir.

### 3. Osmanlı Hafızlarımız Eseri Üzerine Bir Analiz

#### 3.1. Hafız Tipolojisi: Ses, Üslup, Ahlâk ve Maneviyatın Birleştiği Model

Süheyl Ünver'in hatıralarında çizdiği hafız portreleri, tek tek şahıs biyografisi olmanın ötesinde, İstanbul'un hafızlık geleneğinde var olan belirgin bir hafız tipolojisine işaret etmektedir. Bu tipoloji, yalnızca Kur'an'ı ezberlemiş bir "meslek sahibini" değil, sesi, üslubu, ahlâkı ve manevî derinliğiyle kendi çevresini şekillendiren bir kültürel rehber prototipini temsil etmektedir. Ünver'in her hafızdan bahsederken öne çıkardığı nitelikler dikkatle incelendiğinde, hafızın toplumdaki yerinin çok boyutlu bir anlam taşıdığı görülmektedir.

Her şeyden önce hafız, Ünver'in gözündeki bir ses ve üslup insanıdır. Hafızların büyük çoğunluğu belirli bir "İstanbul ağzı" ile Kur'an okuyan, makam tercihleri güçlü olan, kıraati musiki ile buluşturan bir estetik anlayışın temsilcileri olmuştur. Dâvud Paşa Camii müezzini Esad Efendi'nin "her vakit ezanı değişik makamlarla okuması" ve okurken İtrî tavrını takip etmesi<sup>13</sup>, hafızlığın sıradan bir ibadet ritüeli değil, aynı zamanda bir müzikal disiplin olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Musullu Âmâ Hafız Osman'ın okurken "burnunun bir deliğini bezle tıkaması", sesinin halâvetini koruma çabasıyla açıklanmıştır, bu küçük ayrıntı, kıraat sanatında nefes kontrolünün ve teknik yetkinliğin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Hafız Osman'ın sesinin babası tarafından derin bir hayranlıkla dinlenmesi<sup>14</sup>, kıraat geleneğinin aile içinde bile bir estetik otorite hâline geldiğinin göstergesi olmuştur.

Hafızların sesine ve üslubuna gösterilen bu hassasiyet, çoğu zaman onların ruhî hâllerine de yansımıştır. Nitekim Ünver'in "fenâ fi'l-Kur'ân

<sup>13</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 1.

<sup>14</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 4.

olmuştu"<sup>15</sup> sözleriyle nitelediği Hafız Ali Efendi, bu tipolojinin en güçlü örneklerindedir. Hafız Ali Efendi'nin, Yerebatan Camii'nde mukabele okurken gözlerini kapaması, sesindeki halâvetin ruhî bir teslimiyetle birleştiğini göstermektedir.<sup>16</sup> Böyle hafızlar, kıraati yalnızca sesle değil, varlıklarının bütünlüğüyle icra etmişlerdir. Onların okuyuştaki sakinlikleri, tiz ve bağırان bir ses yerine "huzur ve sükûn"u öne çıkarmaları, hafızlığın hem estetik hem de tasavvufî bir disiplin olarak yaşandığını ortaya koymaktadır.

Bu hafız tipolojisinin bir diğer belirgin yönü, yüksek bir ahlâkî profil taşımalarıdır. Ünver'in Ali Rıza Efendi için kullandığı "kimseyi incitmemiş, kimseden incinmemiş bir müttakî"<sup>17</sup> ifadesi, hafızın yalnızca dinî bilgi taşıyan değil, toplumda güven ve vakar timsali bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Hafızların çoğunun son derece mütevazı şartlarda yaşaması -kimi cenaze levazımatı satarak<sup>18</sup>, kimi devlet memurluğu yaparak geçimini sağlar- onların dünyevî ihtiraslardan uzak, "bir lokma bir hırka"<sup>19</sup> felsefesine yakın bir hayat anlayışına sahip olduklarını kanıtlamaktadır. Bu durum, hafızlık geleneğinin yalnızca estetik ve ses değeriyle değil, aynı zamanda ahlâkî bir yaşam biçimi olarak da toplumda karşılık bulduğunu göstermektedir.

Bu karakter tipinin tamamlayıcı unsuru, hafızların çoğunda görülen tasavvufî eğilim ve dergâhlarla olan bağıdır. Şekercizâde Hafız Hayrî'nin, Kelâmî Dergâhı'ndaki zikirlerde na't okuması<sup>20</sup>, Hafız Burhan'ın Kadirî dergâhıyla irtibatı, Hafız Necmeddin Okyay'ın hem kıraat hem hat sanatında "hezarfen"<sup>21</sup> olarak yetişmesi, hafızlık geleneğinin tekkelerle nasıl iç içe geliştiğinin bir göstergesi olmuştur. Tekkeler, hafızlar için sadece musiki terbiyesinin verildiği yerler değil, aynı zamanda edep, disiplin, hizmet ve tefekkürün içselleştirildiği manevî terbiyenin merkezleri rolünü üstlenmiştir.

<sup>15</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 7.

<sup>16</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 7.

<sup>17</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 2.

<sup>18</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 1.

<sup>19</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 2.

<sup>20</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 4.

<sup>21</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 12.

Bu çok boyutlu yapıya rağmen hafızların birçoğunun ortak bir kaderi vardır. Bilgi ve sanat bakımından zirvede, sosyal statü bakımından kırılğan bir yerde durmaktadırlar. Ünver'in sık sık vurguladığı yoksulluk, geçim zorluğu, sağlık problemleri ve toplumsal görünmezlik, bu geleneğin dramatik yönünü oluşturmuştur. Buna rağmen hafızların cemaate olan hizmeti ve sesleriyle şehri ihya etmeleri, onların hem toplum hem de kültürel hafıza nezdinde derin bir hürmeti hak etmelerine yol açmıştır.

Sonuç olarak Süheyl Ünver'in çizdiği hafız portresi, çok katmanlı bir "ideal tip" sunmaktadır: Bu katmanlar ise sanatkârlık (ses ve makam bilgisi), ilim ve üslup (usûl, kıraat, edep), manevî şahsiyet (tasavvufî yönelim), topluma rehberlik (ahlakî otorite), sosyal açıdan tevazu (geçim zorlukları içinde vakar) vasıflarından oluşmaktadır. Bu tipoloji, İstanbul hafızlık geleneğini sıradan bir dinî pratik olmaktan çıkarak, onu bir medeniyet tasavvurunun merkezine yerleştirmiştir.

### 3.2. Mekânsal Hafıza: Semtler, Câmiler ve Dergâhlar Üzerinden Kurulan Manevî Topografya

Süheyl Ünver'in hafız portreleri, yalnızca kişileri anlatan metinler değildir, aynı zamanda İstanbul'un dinî topografyasını, camilerini, sokaklarını, dergâhlarını ve semtlerini bir manevî coğrafya haritası gibi önümüze sermiştir. Bu yönüyle metin, hafızlık geleneğinin şehirle kurduğu organik ilişkiyi ortaya koymaktadır. Hafızlar yalnızca belirli camilerle değil, bu camilerin etrafında şekillenen kültürel iklimlerle de özdeşleşmişlerdir. Ünver'in anlatısında her hafız bir semtle, her semt bir kıraat üslubuyla, her kıraat üslubu ise belirli bir sosyal-manevî atmosferle iç içe görünmektedir.

Bu mekânsal hafızanın merkezinde, Dâvud Paşa semti önemli bir yer tutmuştur. Hem Esad Efendi hem Ali Rıza Efendi gibi iki güçlü hafız ve müezzinin aynı mahallede yaşamış olması, Dâvud Paşa'nın erken Cumhuriyet döneminde hâlâ klasik İstanbul kıraat geleneğinin canlı bir merkezi olduğunu göstermektedir.<sup>22</sup> Bu semt, yalnızca bir yerleşim alanı değil, ezanların farklı makamlarla okunduğu, sabah es-salâtlarının komşuluk ilişkilerine yön veren bir ritim oluşturduğu bir "manevî çeper" olarak tasvir edilmiştir. Ünver'in mahalle aralarında "beraber dolaşmak",

<sup>22</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 1-2.

“semt tarihini not etmek” gibi ifadeleri, bu alanların hafızlar aracılığıyla bir kültürel hafıza mekânına dönüştüğünü göstermektedir. Bir diğer çarpıcı merkez Galata’dır. Yeraltı Camii ve Yerebatan Camii, yalnızca mimarî özellikleriyle değil, hafızların sesleriyle kazanılmış ruhanîyetleriyle öne çıkmaktadır.<sup>23</sup> Hafız Ali Efendi’nin Yerebatan Camii’nde okuduğu mukabelelerin “kalabalık bir dinleyici kitlesi” topladığı, sesindeki halâvetin insanları çeken bir cazibeye dönüştüğü ifade edilmektedir. Galata’nın bu tekke-dostu atmosferi, kıraat ile tasavvufun birleştiği bir mekânsal hafıza oluşturmuştur. Bu camilerin, aynı zamanda birer “dinleyici mekânları” hâline gelmesi, İstanbul’da kıraat geleneğinin toplumsal karşılığını ortaya koymaktadır. Ses yalnızca ibadeti değil, mahalle kültürünü de dönüştürmektedir.

Metnin mekânsal hafızasında Aksaray Valide Camii çok özel bir yer tutmaktadır. Ünver’in çocukluk hatıralarında güçlü bir iz bırakan Valide Camii sabah ezanı, sadece bir ibadet çağrısı değil, semtin ve hatta şehrin ritmini belirleyen bir musiki eseridir. Hafız Recep Efendi’nin gür sesiyle Saraçhane’den duyulan sabah es-salatı, bu camiye İstanbul’un kolektif hafızasında özel bir yere taşımaktadır.<sup>24</sup> Ünver’in aktardığı İngiliz elçisinin Karaköy fevkani mescidinde ezanı dinlemek için arabasını durdurması da mekân ile ses arasındaki derin bağı gösteren unutulmaz bir örnek hüviyetindedir.<sup>25</sup> Bu anekdot, İstanbul’un ezan musikisinin gayr-i müslimler tarafından bile beğenilen bir estetik etki doğurduğunu kanıtlamıştır.

Semt-mekân ilişkisinin bir başka örneği Haseki ve Dârü’l-eytam çevresidir. Burada hafız yetiştirilen ortamlar hem bir eğitim kurumu hem bir sosyal dayanışma mekânı olarak karşımıza çıkmaktadır. Boşnak Hafız Efendi’nin verdiği dersler, yetim kızların hafızlığa yönlendirilmesi ve Safiye Ayla’nın gençlik yıllarına dair ima edilen hatıralar, Haseki’nin hafızlık geleneğinde nasıl bir “ailevî-manevî merkez” işlevi gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır.<sup>26</sup>

<sup>23</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 7.

<sup>24</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 5.

<sup>25</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 12.

<sup>26</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 13.

Öte yandan Üsküdar, özellikle İhsaniye semti, Hafız Necmeddin Okyay<sup>27</sup> ve şair Talat Bey gibi önemli kültür şahsiyetleriyle birlikte İstanbul'un muhafazakâr-estetik damarının merkezlerinden biri olarak görülmüştür. Çiçekçi Kahvesi'nde yapılan sohbetler, şiirlerin kayboluşuna duyulan hüznün ve dergâh kültürüyle iç içe geçmiş hayat pratikleri, hafızlık geleneğinin yalnızca camide değil, semtin gündelik hayatında da varlık gösterdiğini anlatmaktadır.<sup>28</sup>

Bu mekânsal hafızanın önemli bir boyutu da dergâhlardır. Kelâmî Dergâhı,<sup>29</sup> Kadirî Dergâhı, Sümbül Efendi Dergâhı<sup>30</sup> gibi mekânlar, hafızların yalnızca ses eğitimi değil, edep, teslimiyet ve musiki terbiyesi aldıkları yerlerdir. Dergâhların kıraat geleneğiyle bu iç içeliği, İstanbul'da hafızlığın tasavvuftan bağımsız düşünülmemeyeceğini göstermektedir. Zikir meclislerinde na't okuyan hafızlar, ramazan ayınlarında görev alan postnişinler ve tekkelerde düzenlenen musiki fasılları, hafızlık geleneğini şehir dokusunun "manevi damarları" hâline getirmiştir.

Son olarak, metinde semtlerin yalnızca mekânsal adlar olarak değil, birer ses-maneviyat sahnesi olarak işlendiğini belirtmek gerekir. Dâvud Paşa'nın mütevazı ama derinlikli kıraat ortamı, Galata'nın musikiye açık, tasavvufî iklimi, Aksaray'ın güçlü ezan geleneği, Süleymaniye'nin klasik İstanbul usulünün merkezî belirleyicisi olması, Haseki'nin hafız yetiştiren sosyal yapısı, Üsküdar'ın estetik ve edep merkezli geleneği, bunların her biri, hafızlık kurumunun şehir hafızasını nasıl biçimlendirdiğini gösteren farklı odak noktaları arasında yer almaktadır.

Süheyl Ünver'in metninde görülen bu mekânsal örgü, hafızlık geleneğinin yalnızca bireysel yetenek ve ibadet pratiğinden ibaret olmadığını, aksine, İstanbul'un semtlerinin dokusuna sinmiş bir kolektif estetik ve maneviyat altyapısı oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Böylece hafızlık, mekânla birlikte var olan, mekânla anlam kazanan ve mekânla birlikte hatırlanan kültürel bir damar hâline gelmektedir.

<sup>27</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 12.

<sup>28</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 7.

<sup>29</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 4.

<sup>30</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 12.

### 3.3. Ezan ve Kıraat Musikisi: İstanbul Ekolünün Ses Estetiği

Süheyl Ünver'in hafız portrelerinde en belirgin biçimde ortaya çıkan temalardan biri, İstanbul'un ezan ve kıraat geleneğinin sahip olduğu musiki merkezli ses estetiğidir. Bu gelenek, yalnızca güzel sesle okumaktan ibaret değildir. Belirli usullere, makamlara, tavrılara ve bir estetik düzen anlayışına dayanmaktadır. Ünver'in metni, İstanbul'da ezanın ve Kur'an kıraatinin bir ibadet çağrısı olmanın ötesinde, şehir kültürünün ruhunu taşıyan bir sanat formu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Ezan musikisinin bu merkezî rolü ilk olarak Dâvud Paşa Camii müezzini Esad Efendi örneğinde belirlemiştir. Ünver'in belirttiği üzere Esad Efendi, her vakit ezanı "farklı makamlarla" okur, sabah es-salâtını kendine has bir üslupla seslendirirdi.<sup>31</sup> Onun okuyuşundaki makam tertibi ve üslup çeşitliliğinin kaynağı olarak Itrî'nin tavrının gösterilmesi, İstanbul ezan geleneğinin tarihsel köklerine ışık tutmaktadır. Itrî'ye atfedilen bu ezan formu, yalnızca melodik bir yapı değil, belirli bir ruhaniyeti temsil eder; her vakit için ayrı bir makam tertibi bulunması, ibadetin ritmini günün akışıyla uyumlu hâle getirir. Ünver'in "çocukluğumda dinleye dinleye ezberlemiştim"<sup>32</sup> sözü, hafızlık geleneğinin şehir hayatıyla ne denli iç içe olduğunu göstermektedir. İstanbul'un çocukları ezanı bir musiki mektebi gibi dinleyerek büyümektedir.

Ezan musikisinin etkisi yalnızca mahalle ölçeğinde kalmamıştır. Metinde verilen örnekler bu ses estetiğinin gayr-i müslimlerde bile bir hayranlık uyandırdığını göstermiştir. Karaköy fevkani mescidi müezzininin okuduğu ikindi ezanını dinlemek için İngiliz elçisinin arabasını durdurarak kaldırıma indiğini aktaran anekdot, İstanbul ezanının estetik cazibesini evrensel bir bağlama taşımıştır.<sup>33</sup> Ezan, burada yalnızca dinî bir çağrı değil, bir şehrin kimliğini, ruhunu ve estetik ölçülerini duyulur hâle getiren bir sanat eseridir. Bu örnek aynı zamanda geleneksel İstanbul kıraat üslubunun ne kadar yüksek bir teknik ve ruhî yoğunluk taşıdığını göstermektedir.

<sup>31</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 1.

<sup>32</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 1.

<sup>33</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 12.

Kur'an kıraati de benzer biçimde İstanbul'da musiki ile iç içedir. Musullu âmâ Hafız Osman'ın okuyuş şekli bu durumun erken örneklerinden biridir. Onun "burnunun bir deliğini bezle tıkaması" yalnızca fiziksel bir tuhaflık değil, sesinin tınısını ve berraklığını korumaya yönelik bilinçli bir uygulamadır. Bu detay, kıraat sanatında nefes tekniğinin ve ses üretimindeki inceliğin ne kadar büyük bir önem taşıdığının göstergesidir. Hafız Osman'ın okuduğu mukabelelerin belirli gün ve saatlerde yapılması da İstanbul'da kıraat geleneğinin ritmik ve toplumsal bir düzen içerisinde sürdürüldüğünü ortaya koymaktadır.<sup>34</sup>

Kıraat musikisinin zirve örneklerinden biri ise Hafız Ali Efendi'dir. Ünver'in onu "fenâ fi'l-Kur'ân olmuştu" sözleriyle anması, onun ses ve ruh hâlinin ayrı bir mertebede görüldüğünü göstermektedir. Yerebatan Camii'nde okuduğu mukabelelerin çok kalabalık bir dinleyici toplaması, hafızın sadece bir din görevlisi değil, aynı zamanda "manevî sanatkâr" olarak algılandığının nişânesidir. Hafız Ali Efendi'nin okurken gözlerini kapaması, kıraat sırasında sesin kaynağının fizikî avazdan ziyade içsel bir yoğunluk olduğunu ima etmektedir. Ünver'in onun okuyuşunu "İstanbul ağzının en son mümessili" olarak tanımlaması, modernleşme sürecinde kaybolan bir ses kültürüne işaret etmektedir.<sup>35</sup>

Ezan ve kıraat musikisinin önemli bir bileşeni de usul bilgisidir. Ünver'in sık sık vurguladığı üzere, İstanbul hafızları yalnızca makam bilmez, aynı zamanda kıraatin ritmik ölçüsüne, kelime durağına, vurgu tekniklerine, nefes düzenine ve manaya bağlı okuma ilkesine hâkimdir. Hafız Ali Efendi'nin "okuduğu her ayetin manasına vakıf olduğu için huzur ve sükûn ile okuması gerektiği"<sup>36</sup> yönündeki tespiti, kıraat geleneğinin epistemolojik temelini ortaya koymaktadır. Ses yalnızca ses değildir. Mananın taşıyıcısıdır. Bu nedenle hızlı, bağırarak ya da dış ses baskınlığıyla okunan ezan ve Kur'an, İstanbul geleneğinde "izansızlık" olarak görülmektedir.<sup>37</sup>

İstanbul'un ezan ve kıraat musikisinin estetik değeri ile modern uygulamalar arasındaki fark, metnin duygusal tonunda da belirgindir. Ünver'in hoparlörlü ezanları "kulak tırmalayıcı" olarak nitelemesi,

<sup>34</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 4.

<sup>35</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 7.

<sup>36</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 7.

<sup>37</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 13.

geleneksel ses düzeninin teknoloji karşısındaki kırılganlığını ortaya koymaktadır. Hoparlörün sesin doğal sınırlarını aşması, makam tertibini bozması ve avazın ruhî kıvamını dağıtması, eski hafızların temsil ettiği estetiğin modern dönemde kaybolduğu duygusunu güçlendirmiştir. Bu sitem, aynı zamanda ezan ve kıraatin yalnızca teknik değil, bir edep ve maneviyat meselesi olduğunu hatırlatmaktadır.<sup>38</sup>

Sonuç olarak, İstanbul ezan ve kıraat musikisi, hafızlık geleneğinin kalbinde yer alan çok katmanlı bir estetik yapıdır. Makam bilgisi, üslup titizliği, nefes kontrolü, manaya vukuf, ritmik ölçü ve ruhî teslimiyet gibi unsurlar, bu geleneği benzersiz kılmaktadır. Süheyl Ünver'in metni, bu ses kültürünün hem tarihsel ihtişamını hem de modern dönemde yaşadığı sarsılmayı berrak biçimde göstermektedir. Böylece, ezan ve kıraat musikisi hafızlık geleneğinin yalnızca bir parçası değil, onun estetik, manevî ve kültürel merkezidir.

### 3.4. Sosyal Boyut: Geçim, Meslek, İtibar ve Cemaatle İlişki

Süheyl Ünver'in hatıralarında öne çıkan hafız portreleri, yalnızca ses ve üslup bakımından değil, aynı zamanda sosyal konum ve hayat şartları açısından da dikkate değer bir çeşitlilik sergilemektedir. Bu portrelerde hafızlık, bir yandan yüksek bir estetik ve manevî sorumluluk taşıyan bir meslek, diğer yandan ise maddi olarak son derece kırılgan ve toplumsal açıdan görünmez kalabilen bir uğraş olarak karşımıza çıkmaktadır. Ünver, hafızların sesindeki zarafeti büyük bir hayranlıkla anlatırken, onların içinde buldukları ağır ekonomik koşulları da göz ardı etmemiştir. Böylece metin, hafızlık geleneğinin toplumsal boyutunu, estetik ve manevi boyut kadar güçlü bir eksen olarak ortaya koymaktadır.

Bu sosyal kırılganlığın en belirgin örneklerinden biri, Dâvud Paşa Camii müezzini Esad Efendinin geçim hikâyesinde görülmektedir. Esad Efendi, müezzin maaşları o dönemde son derece düşük olduğu için, caminin karşısındaki küçük dükkânında "kefen ve ölüm levazımatı" satarak hayatını idame ettirmiştir.<sup>39</sup> Ünver'in "miktarını yazmaya utanırım" ifadesi, bu geleneğin maddî açıdan ne kadar değersizleştirildiğini düşündürmektedir. Aynı durum, devlet matbaasında memur olarak çalışan Ali Rıza Efendi için de geçerlidir. O da

<sup>38</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 13.

<sup>39</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 1.

müezzinlikten aldığı cüzi gelire geçinemediği için başka bir mesleğe yönelmek zorunda kalmıştır.<sup>40</sup> Bu örnekler, hafızlık mesleğinin toplumdaki yüksek manevi itibarına rağmen ekonomik olarak güvencesiz bir konumda olduğunu göstermektedir.

Metinde sık sık vurgulanan bu ekonomik kırılganlığın, hafızların kişisel hayatlarında da yansımaları görülmektedir. Birçoğunun sağlık sorunları yaşaması, yaşlılıkta iyi bir bakım görememesi, hatta kimi zaman “nefes darlığı içinde çeşmeye dayanarak konuşmak zorunda kalması” gibi dramatik ayrıntılar,<sup>41</sup> hafızların fiziksel zorluklar altında dahi görevlerini ihmal etmediklerini göstermektedir. Bu durum özellikle Esad Efendi ve Hafız Ali Efendi örneklerinde çarpıcı biçimde görülmektedir. Ünver'in anlattığı üzere Hafız Ali Efendi'nin “yarım asırdır imamlık yaptığı” Yeraltı Camii'nde hâlâ aynı vakar ve titizlikle görevine devam etmesi, hafızlığın yalnızca bir meslek değil, bir tür ömrü adama pratiği olduğunu ortaya koymaktadır.<sup>42</sup>

Hafızların toplumsal itibarı da aynı derecede çelişkili bir yapıya sahiptir. Bir yandan hafızlar cemaat içinde büyük bir hürmet görür; seslerinin güzelliği, kıraatlerinin inceliği ve ahlâkî tavırları onları saygın bir konuma yerleştirmiştir. Nitekim Ünver'in birçok hafızla olan dostluk ilişkisinde bu saygının izleri belirgindir. Esad Efendi ve Ali Rıza Efendi ile haftalık yürüyüşlere çıkması, semt tarihini onlarla kaydetmesi, hafızların şehir kültüründe yalnızca dinî bir figür değil, aynı zamanda kültürel hafıza aktarıcısı olduklarını göstermektedir.<sup>43</sup> Benzer şekilde, Hafız Necmeddin Okyay'ın “hezarfen” kimliğiyle hattatlık, ebru, ahar ve mürekkep sanatlarına hâkimiyeti, hafızların toplumsal rollerinin ne kadar geniş bir yelpazeye yayılabileceğinin göstergesidir.<sup>44</sup>

Öte yandan hafızların cemaatle ilişkisi, onların toplum içindeki yerinin duygusal ve insani boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Ünver'in hafızlara duyduğu sevgi ve yakınlık, birçok hafızın da cemaatle kurduğu samimi bağları yansıtmaktadır. Hafız Saadeddin Efendi'ye bayramlarda yapılan ziyaretleri, Hafız Recep Efendi'nin çocuklara sabah ezanını

<sup>40</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 2.

<sup>41</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 12.

<sup>42</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 7.

<sup>43</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 2.

<sup>44</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 12.

dinletmek için anneler tarafından özel olarak uyandırılması, hafızların toplum hayatının ritmini belirleyen kişiler olduğunu göstermektedir.<sup>45</sup> Bu ritim yalnızca ibadet düzenini değil, komşuluk ilişkilerini, mahalle kültürünü ve gündelik hayatın manevi atmosferini de şekillendirmiştir.

Buna rağmen hafızların yaşadıkları sosyal yalnızlık hissi de metinde göz ardı edilmemiştir. Ünver'in Hafız Sami Efendi hakkında anlattığı "derbederlik" ve "evhamlılık" hâli, modernleşme sürecinde geleneksel hafızlık anlayışının kırılmaya başladığını düşündürmektedir. Hafızların bir kısmı, modern dönemin hızlı sosyal dönüşümleriyle uyum sağlayamamış, bir kısmı görevlerinden çekilmiş veya görünmez hâle gelmiştir.<sup>46</sup> Ünver'in "artık bu değerli insanlar aramızda yok" şeklindeki vurguları, yalnızca bireyleri değil, bir geleneğin toplumsal karşılığının zayıflamasını da ifade etmektedir.

Bu çerçevede hafızlık geleneği, hem yüceltilmiş bir estetik ve manevi rolün hem de sosyal kırılmanın eş zamanlı yaşandığı bir alan olarak görünmektedir. Hafızlar toplum tarafından sevilmiş, saygı görmüş, sesleriyle şehir kültürünü zenginleştirmiştir, ancak ekonomik yapının yetersizliği, sosyal güvence eksikliği ve modernleşme döneminin kültürel kırılmaları, bu geleneğin mensuplarını çoğu zaman toplumsal belirsizlik içinde bırakmıştır.

Süheyl Ünver'in metni, hafızların bu çelişkili sosyal konumunu benzersiz bir berraklıkla ortaya koymaktadır. Hafız hem mahallenin manevî direğidir hem de gündelik hayatın görünmez emekçisidir; hem toplumun ruhunu besleyen sesin sahibidir hem de geçim sıkıntıları ve hastalıklarla mücadele eden bir emekçidir. Bu nedenle hafızlık geleneğinin sosyal boyutu, geleneğin bütününe anlamak açısından vazgeçilmez bir bileşeni konumundadır.

### 3.5. Maneviyat ve Sanatın Kesişimi: Hafızlık Geleneğinin Estetik Boyutu

Süheyl Ünver'in hatıralarında yer alan hafızlar, yalnızca birer din görevlisi değil, aynı zamanda İslam estetiğinin yaşayan temsilcileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Onların sesleri, kıraat üslupları, makam bilgileri ve musikiyle kurdukları derin bağ, hafızlığın Osmanlı-Türk kültüründeki

<sup>45</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 5.

<sup>46</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 13.

köklü sanat yönünü gözler önüne sermektedir. Hafızlık, Ünver'in metinlerinde salt bir ibadet görevi olmaktan çıkarak ruhun sese, anlamın nağmeye, metnin manaya dönüşme süreci olarak tanımlanmıştır.

Bu manevî-estetik birleşimin en güçlü örneklerinden biri, hiç şüphesiz İtrî üslubuyla okunan ezanlar ve tekbirlerdir. Dâvud Paşa Camii müezzini Esad Efendi'nin sabah "es-salât" çağrısı ve beş vakit ezanı farklı makamlarda okuması, hafızlık geleneğinin musikîyle nasıl iç içe geçtiğinin somut göstergesidir. Ünver'in çocukluk hafızasında yer eden bu sesler, yalnızca güzel bir okuyuş değil, şehrin ruhunu şekillendiren bir melodik hafızadır. Esad Efendi'nin kıraati, İtrî'nin klasik nağmesinin gündelik hayatta yeniden vücut bulduğu bir estetik formdur. Ünver'in "dinleye dinleye ezberlemiştim" şeklindeki ifadesi, musikiyle hafızlık arasındaki etkileşimin çocuk zihninde dahi nasıl derin bir iz bıraktığını göstermektedir.<sup>47</sup>

Musiki ile maneviyatın kesişimi yalnızca ezanlarda değil, Kur'an mukabelelerinde de kendini gösterir. Galata'daki Yerebatan Camii imam-hatibi Hafız Ali Efendi'nin mukabeleleri, bu estetik-teolojik birleşimin doruk noktalarından biridir. Ünver'in "Fenâ fi'l-Kur'ân olmuştu" ifadesi, Hafız Ali'nin okuma tarzının tasavvufî bir mahiyet kazandığını düşündürmektedir. Ayetlerin manasına vukufiyeti, kıraatini yalnızca teknik bir performans olmaktan çıkarmış ve ses, anlamın taşıyıcısı hâline gelmiştir. Ünver'in onu dinlerken "Kur'an sanki onun için inzal edilmiş gibi" hissetmesi, bu derinliğin bireysel duygu üzerindeki etkisini yansıtmaktadır. Bu durum, hafızlık geleneğinin yalnızca bir sanat icrası değil; bir tecrübeyi aktarma biçimi olduğunu göstermektedir.<sup>48</sup>

Bir diğer estetik temsilci ise Hafız Necmeddin Okyay'dır. Okyay yalnızca hafız değil, hattat, ebru ustası, mürekkep sanatçısı, ciltçi ve okçuluk üstadıdır. Onun kişiliği, Osmanlı ilim-sanat geleneğinde sıkça karşılaşılan çok yönlü sanatkâr-hafız tipinin en parlak örneğini oluşturmuştur. Ünver'in ondan öğrenmekle övüldüğü teknikler -ahar, mürekkep, hat, ebru- hafızlığın zihnî estetikle nasıl birleştiğini göstermesi bakımından önemlidir. Kur'an kıraati ile hat sanatının birlikteliği,

<sup>47</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 1.

<sup>48</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 7.

Osmanlı medeniyetinin “güzel okuma” ve “güzel yazma” idealinin birbirinden ayrılmayan iki yüzünü temsil etmektedir.<sup>49</sup>

Musikinin ruhu şekillendiren gücü, Hafız Burhan, Hafız Sami, Hafız Osman gibi birçok isimde de belirginleşmiştir. Hafız Burhan'ın plaklara yansıyan gazelleri, klasik formun hafızlık geleneği içindeki yerini göstermektedir. Hafız Sami'nin bülbül gibi sesiyle kadınlara mukabele okuduğu sahneler, musiki ile toplumsal ibadet arasında tarihsel bir bağ kurmuştur. Ünver'in annesinin bu mukabelelerde duyduğu mahcubiyet ve heyecan, hafızlığın duygusal boyutunun cemaat üzerindeki etkisini ortaya koymuştur. Burada musiki, yalnızca bir estetik ifade değil, aynı zamanda dinsel tecrübeyi yoğunlaştıran bir atmosfer unsurudur.<sup>50</sup>

Bu estetik boyut, hafızların bireysel dünyalarında da güçlü izler taşımaktadır. Birçoğu sesinin kıymetini bilmiş, usul dersleri almış, neyzenlerle çalışmış veya meşkle yetişmiştir. Zekâî Dede'den usul dersi alması,<sup>51</sup> kıraatin yalnızca bir hafıza işi değil, teknik bir sanat olduğunu göstermektedir. Yine Hafız Cemal'in ezanını dinlemek için İngiliz elçisinin arabadan inerek kaldırımında durması, sesin uluslararası bir estetik etkisi olabileceğini dahi düşündürmektedir.<sup>52</sup>

Tüm bu örnekler, hafızlığın Osmanlı-Türk kültüründe sıradan bir görev olmadığını, aksine maneviyatın musikî aracılığıyla bedene, sese ve mekâna nüfuz ettiği bir sanat geleneği olduğunu göstermektedir. Ünver'in hafız portreleri, bu geleneğin hem duygu hem de teknik bakımından nasıl incelikle örüldüğünü, hafızların şahsında estetik ve maneviyatın nasıl birbirine geçtiğini gösteren canlı birer mimarî öge hâline gelmiştir.

### Sonuç

Süheyl Ünver'in metni, yalnızca bir hatıra toplamı değil, Osmanlı-Türk dinî-mûsikî geleneğinin kaybolan bir dünyasını yeniden inşa eden güçlü bir kültürel bellek metni olarak değerlendirilmelidir. Ünver, kişisel tanıklıklarını aktarırken aslında modernleşme süreciyle birlikte görünmez hâle gelen bir topluluğun, yani hafızların ve müezzinlerin, manevî, estetik

<sup>49</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 12.

<sup>50</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 12.

<sup>51</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 4.

<sup>52</sup> Ünver, *Osmanlı Hafızlarımız* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913), 12.

ve toplumsal işlevlerini kayıt altına almaktadır. Bu yönüyle metin hem tarihî kaynak hem de "kayıp zamanın peşinde" dolaşan bir sanatkârın içli anlatımıdır.

Hafızlar, Ünver'in dünyasında yalnızca Kur'an'ı ezberlemiş kimseler değildir. Her biri, yaşadığı dönemin mûsikî üslubunu, tasavvufî anlayışını, kıraat estetiğini, semt kültürünü ve hatta gündelik hayat ritüellerini temsil eden birer simgeye dönüşmüştür. Dâvud Paşa Camii müezzini Esad Efendi'den Galata'nın meşhur hafızı Ali Efendi'ye, Hafız Burhan'dan Necmeddin Okyay'a kadar uzanan geniş portreler, hafızlığın her bireyde farklı bir tezahür bulduğunu ve bu çeşitliliğin geleneğin zenginliğini oluşturduğunu göstermiştir.

Metnin en dikkat çeken yönlerinden biri, hafızların estetik formlar üzerinden değerlendirilmesidir. Ünver'in çocukluk ve gençlik yıllarında şahit olduğu ezanlar, mukabeleler, tekbirler ve gazeller; İstanbul'un semalarında dolaşan akustik bir hafıza oluşturmuştur. Bu ses manzarası, yalnızca dinî bir çağrı değil, aynı zamanda bir şehir estetiğinin kurucu unsurudur. İtrî'nin besteleri, Zekâî Dede'nin usulleri, Mevlevî ayinlerinin ritimleri ve klasik üslubun nefes alışları hafızların kıraatinde yeniden hayat bulmuştur. Bu noktada hafızlık hem bir ibadet biçimi hem de bir sanat icrası olarak iki katmanlı bir yapıya sahiptir.

Ünver'in anlatılarında dikkat çeken bir başka boyut ise tasavvufî derinliktir. "Fenâ fi'l-Kur'ân olmuş" ifadesiyle tarif ettiği Hafız Ali Efendi, okuduğu ayetlerle varlığı neredeyse silinen, sesini bir "ben" iddiasından arındırıp tamamen metnin ruhuna bırakan bir kıraate sahiptir. Burada hafızlık, bireysel kabiliyeti aşan bir manevî hâl konumuna gelmiştir. Bu tasavvufî vurgular, metne yalnızca tarihî değil, aynı zamanda ruhî bir derinlik kazandırmıştır.

Ünver'in eserinin belki de en kıymetli tarafı, hafızları yalnızca kamusal icralarıyla değil, insanî zaafaları, geçim sıkıntıları, hastalıkları, gurbetleri ve sevinçleriyle anlatmasıdır. Bu yönüyle metin, akademik literatürde az rastlanan bir şeyi başarmıştır. Hafızları anonim bir meslek grubu olmaktan çıkarıp sosyokültürel birer aktör olarak konumlandırmıştır. Müezzin maaşlarının düşüklüğünden dolayı ek iş yapmak zorunda kalan Esad Efendi, tek başına yaşlanmanın ağırlığını taşıyan Hafız Sami, vecd hâlinde kıraat eden Hafız Ali, sanatla nefeslenen

Necmeddin Okyay... Hepsi birer birey, birer hayat öyküsü, birer kültür taşıyıcısı konumunda sunulmuşlardır.

Bütün bu unsurlar bir araya geldiğinde, Ünver'in metni yalnızca geçmişe bakan bir hatırat değil, hafızlık geleneğinin modern zamanlarda nasıl algılandığına dair önemli bir epistemolojik imkân sunmaktadır. Hafızların şehirle, cemaatle, tasavvufla ve sanatla kurduğu bağlar, bugünün araştırmacısına hem sosyal tarih hem de dinî estetik açısından zengin bir veri barındırmaktadır. Bu yönüyle Süheyl Ünver, İstanbul'un kaybolan seslerini yalnızca kaydetmekle kalmamış, onları bir medeniyet tasavvurunun ana unsurları olarak yeniden kurmuştur.

Sonuç olarak, bu metin hem hafızların bireysel hikâyelerini hem de onların temsil ettiği geniş kültürel havzayı görünür kılmıştır. Ünver, kendi kuşağının unutmaya yüz tuttuğu bir geleneği kelimeleriyle yeniden diriltmiş, hafızlığın yalnızca Kur'an'ı ezberlemek değil, onu estetik bir dille yaşamak ve yaşatmak olduğunu göstermiştir. Böylece metin, hafızlık geleneğini taşıyanların bir bakıma hafızası hâline gelmiştir.

### *Osmanlı Hafızlarımız*

#### **Dâvûd Paşa Câmî Müezzini Es'âd Efendi 18/19.8.1968**

[1] Dâvûd Paşa'da vaktiyle mükemmel bir çarşısı olan Hekimoğlu Ali Paşa caddesinde dükkânında oturur, ölü cenaze levazımı satar ve bu işlerle uğraşır. Efendi bir insandı ve bir aile babası idi. Çocuklara çok ciddî davranırdı. Mahallemizde söz sâhibi idi. "Amma Süheyl ne diye bu zattan bahsediyor?" diyebilir. Zira Es'âd Efendi bir şahsiyet değil. Öyle demeyin! O sabahları bir "es-salât" verirdi. Akabinde sabah ezanı okurdu. Diğer vakit ezanımızı hep değişik makamlarda okurdu. Sonradan öğrendim ki İtrî merhum tarzında okumuş. Ben çocukluğumda dinleye dinleye ezberlemiştim. Birine bir gün okurum, İtrî'nindir. O da her vakte göre ayrı bir ezan tertip etmiş. Meşhur tekbirimizin bestesi de İtrî'nin. İşte bu noktadan bu zatın üzerine vardım ve bunu bir gün okudum. Eczacı Uğur Derman Bey dostumuz teybe aldı. Ömrünün sonlarına doğru aspirisi şiddetlendi. Bir gün Sâmî Paşa arsası dediğimiz bir yerde teessüs eden mahalle, Fâtih yanında, taşındı. Orada bir çeşmeye dayanmış, nefes almakta zorluk çekerken biraz konuştuk idi. Hak rahmet eylesin.

#### **Dâvûd Paşa Cami Müezzini Ali Rıza Efendi 20 Ağustos 1968**

[2] Mahallede en çok sevdiğim bir zattı. Aile babası, müezzinlikten her bir ay yazamayacağı derecede az alırdı. Bu cihetle devlet matbaasında, ilk orta tahsili olduğundan memur olarak çalışırdı. Mübarek bir insandı. İstanbul'un yedinci tepesindeki eserleri tespit ederken haftada bir gün beraber dolaşırdık. Eyyûb Sultan'a beraber gider ve Cemâl Efendi'yi ziyaret ederdik. Oğullarından biri Lütfi fotoğrafa meraklı idi. Güzel çanta yapardı. Bazen o da benim yanımda fotoğrafım olmasına rağmen ekseriya bulunur, resim çıkarır ve siparişlerimi yapardı. Bu zatı niye yazdım? Çünkü mistik folklor kaynağı idi. İstanbul'un bir eski efendisi idi. Neler bilirdi o. Bana ne ruhlu şeyler anlatırdı. Ondan çok şeyler yazdım. Bu cihetle benim muhitime dâhil idi. Çok vefakârdı. Kimseyi incitmemiş, kimseden incinmemiş bir muttaki ve cidden iman kavi bir Müslümandı. Müezzinlik usul ve adabını iyi bilirdi. Dünyada menfaatçi adamlar peşinde koşmaz, "bir lokma bir hırka" onun felsefesi idi. Sonra çok dârda yaşardı. Münasebetimiz 1922'den 1932'ye kadar on sene sürdü. Birbirimize doyamadık. Hak rahmet eylesin.

#### [4] Musullu Âmâ Hafız Osman Efendi

Fevkalâde usul bilirmiş. Sesi de çok mükemmel idi. 1906–1907 yılları arasında Eminönü'nde Arpacılar ahşap Camii'nde okurdu. Günleri ve saati vardı. Babamla Sarıyer'den Cumaları İstanbul'a hocalarını ziyarete ve bazen Bayezid Camii içinde Veliyeydin Efendi Kütüphanesi'nde çarşısına inerdik. Ben o zaman 8–9 yaşlarımdayım. Hafız Osman merhum okurken, sesinin belki halâveti için burnunun bir deliğini bir bezle tıkarı. Ben farkında değilim, babam okumasına çok mütehasis olurdu. Çünkü Bahariye Mevlevî Şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede'den ney öğrenmişti. Zekâi Dede'den usul dersi almış denirdi. Sonradan vapura biner, Sarıyer'e dönerdik.

#### Hafız Ali Efendi

Galata'da Yerebatan Câmii imam hatibi. Birkaç defa mütareke senelerinde Ramazanlarda orada mukabelesini dinlerdim. Kalabalık bir dinleyicisi vardı. Sesi pek halavetli idi. Fena fi'l-Kur'ân olmuştu. Zarif ve ince bir zattı. Oradan tanıştırdık. Müşir Fuat Paşa, haricîye memurlarımızdan Esad Fuat Bey dostumuz da okumasına hayran idi. Onu zaman zaman mukabeleye oturturdu. Zevcesi Prenses Zibâ Hanım, vefatından sonra Bebek Camiinde Kur'an-ı Kerîm okuturdu. Gider dinlerdim. Sonra vapurda ekseriya gidiş ve dönüşte yanına giderdim. Pek sevişmiştik. Tatlı bir sohbeti vardı. Üsküdarlı şair Talat Bey amcamdır ve onun kaybolan divanına çok acır ve "onu yazamadı, çaldılar" derdi. Hakkında bir makale bu defterdedir.

#### Yeni Cami Hatibi Şekercizâde Hafız Hayri Efendi

Bir zamanlar 1910'da bizim Haseki'de iki odalı evimizin büyük tarafında kiracı olarak kalmıştı. Sonra kitapları nakledilen Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi binasında uzun zamandır, bilhassa mütareke senelerinde oturdu. Ulemadan bir zattı. Bize haftanın bir gecesinde Kudûrî okuturdu. Hattat Şevket ve Muhyiddin Hattâtoğlu arkadaşlarım da bu dersleri takip ederdi. Ben de not tutardım. Kudûrî okumak pek uğurludur denirdi.

Hayri Efendi merhum hem tarihe ve sanata meraklı idi ve kitap da toplardı. Bir zamanlar Kelâmî Dergâhı Şeyhi Esad Efendi'nin Nakşî zikrinde çok mükemmel bir na't okurdu. Bir gün de ben bulunmuştum. Küçük hamamda tekkesi çok kalabalık olurdu. Yeni Cami'de Cuma hutbeleri de çok kalabalık olurdu. Çok mümtaz, ciddî, her hâl ü tavrını pek beğenirdim. Ahir ömründe Üsküdar'da manzarası ormana

kapanmamış bir evde otururdu. Çok isterdim, fakat dünya meşgalesi; pek gidemezdim.

### **Hatip Ömer Efendi**

Ömer Vasfi Efendi mütareke devrinin en mümtaz hattatlarından. Hocası Hattat Sâmi Efendi idi. Celî sülüs yazıları, bilhassa mermere hak edilmiş kitabeleri, iyi miktara verirdi. Neyzenbaşı Mehmed Emin Dede'nin biraderi idi. İki kardeş, Topخانه'de Kadirhâne karşısında büyük ve sağlam evlerinde otururlardı. Yemeğe pek meraklı idiler. Ömer Efendi evlenmedi ve ben Paris'te iken 1928'lerde vefat etti. Hırka-i Şerif Camii'nde hatip idi. Pek latifeci, zeki, hoş muhabbet, mükemmel ve müteşerri bir zattı. Bir daha böyle mükemmel ve titiz insan yetişmez! İhtiyarlığı çok tesir-i mucip oldu.

### **[5] Hafız Sadeddîn Efendi**

Koca Mustafa Paşa'da karakolun biraz ilerisinde Uyku Dede hizasında, bundan yarım asır önce yapılmış bir ahşap evde otururdu. Arada, bilhassa bayramlarda, ziyaretine giderdim. Çok mükemmel ve erkânıyla, çok güzel sesiyle arzumuz üzerine bir aşr-ı şerif okurdu. Kendine, yani efendiliğine, okuyuşuna hayran idim. O zaman kaç-göç vardı. Bir hanımı ile oturmakta olduğunu tahmin ediyorum.

### **Hafız Sadeddîn Efendi**

Meşhur musikişinas. Sultan Ahmet Camii'nde imam idi. Üstadımız Abdülaziz Mecdî Efendi Hazretleri sesini ve usulünü pek beğenirdi. Hatta Şûra'yı Evkafta Kemâlî Bey reisliğinde - eski evkaf müsteşarı ve bilahare Şûra'yı Devlet reisi de olan bu heyette - aza idi. Bir imtihana girmişti. Pek halûk bir zattı. Yetişmiş çocukları var idi. Radyoda onun eserlerinden bir konser verdirmişlerdi. Ben de kendisiyle pek kısa olarak bir hatır sorma kabilinden görüşmüştüm. Çok söylenen ve çalınıp okuyanlarca meşhur olmuş klasik parçaları vardı.

### **Hafız Kemâl Batanay**

Gençliğinde Galata Mevlevihanesi'nde Celaleddin Dede Efendi'nin son meşihatında imamlığı vardı. Usule vâkîf, mevlidi de notaya almakla maruf idi. Aynı zamanda Hattat Hulûsî Efendi taliplerindendi. Mükemmel talik yazardı. Bu cihetle de isim yapmıştı. Hâlâ hayattadır; Kadıköy'de, çarşıya yakın bir katlı evde, musikişinas eşiyle beraber otururlar. Çok hoş muhabbet, yarım asır önceki muasır ve üstatlarını çok iyi hatıralar, menkıbelerini anlatır anlatır bitiremez.

### **Minik Hafız**

Geçen senelerden birisinde gördüm. Çok ihtiyarlamış, bozarmış idi. Altmış sene evvel Bayezid Camii'nde Ramazan'da mukabele okurdu. Daha yirmisine varmamış idi. Kadızade Dergâhı şeyhi, mâliye memurlarından Naci Bey pek takdir eder ve onu tekkesine davet ederdi.

### **Hafız Kutsi Efendi**

Pek halûk ve sevilen bir zattı. Tanıştırdık. Sanat sesi mükemmel, hıfzı mükemmel idi. Sonraları göremez oldum. Vakitsiz öldüğünü tahmin ediyorum.

### **Hafız Recep Efendi**

Aksaray'da Valide Camii imamı idi. Çok gür sesi vardı. Öyle ki Aksaray'da okuduğu ezan, Saraçhane başından duyulurdu. Gençliğini müdür beyin Horhor üstündeki Suphi Paşa konağında geçirdiğinden, pek beğendiği, kuvvetli ve edalı sesiyle sabah es-salâtını duyurmak için annesi tarafından uyandırıldığını nakleder ve sitayişle bahsederdi. Ben 1910 ve 1911 yıllarında 12-13 yaşlarında iken iki sene Ramazan'da Valide Camii mahyacı Ahmed Efendi komşumuza, minarelerde âyetlemesinde hazırlanırken yanında bulunurdum. Mahyayı, tarihine ve teferruatna kadar ondan öğrenmiştim. Oğlu irfan da babası gibi mahyacı olmuştu. Nice zaman birinci Cihan Harbinde askere gitmişti. Mükemmel berberdi; Enver Paşa'yı hep o tıraş edermiş. Mütareke devrinde nakletmişti.

### **Hafız Kemâl Efendi (Küçük)**

Ufak boylu, tıknazca bir zattı. Süleymaniye Camii'nde, şimdiki gibi değil, hoparlör bidati ve küfrü de yok iken, Hafız Kemâl'in vakit ezanı Bayezid'den duyulurdu. Sonra kendisine 1925-1930 yılları arasında nüzul gelmişti. Bazen sırtta yürütülürdü. Çok neşeli ve latifeci, mükemmel mevlit okumakla da meşhurdu. Çok iyi tanıştırdık.

### **Hafız Ali Efendi**

[7] Hayatımda bildim bileli, yarım asırdan fazladır ki Galata'da Yeraltı Camii imamı ve hatibi idi. Her şeyin tiryakisi olduğu gibi, bu mübarek ve yaşlı dostumuzun da müptela-yı âşıkaneleri vardı; ben de onlardan biriydim. Ne âlim, fazıl ve munis bir kâmil insandı ki kalem onun tavsifinde âcizdir. Bu vadide kalem olarak kendimi saymıyorum. Yarım asır önce onun arkasında imamlığa en lâyıf, hakiki müslim saydığımızdan Ramazan'da değil, arada rastlarsak ziyaretine gider, elinden öperdik; asıl yüzündeki kibarlığa da hayrandık. Onun zaman

zaman mukabelesine Esad Fuat Bey dostumuz da hayrandı. Usul, ses ve güzellik, temkin ve okuduklarının manasına vukuf hep ondaydı. Birkaç sene Hafız Ali Efendi, Esad Fuat Tugay dostumuzun asil ve necip eşi için Ramazanlarda Hafız Ali Efendi'nin Kuran-ı Kerîm tilâvetinden, mukabelelerinden halkı da doyurmuştu. Yine arzuları ile Prenses Zibâ Tugay'ın ecr-i gaybubetinden sonra her sene Bebek Camiinde tilâvet-i Kuran'ını Hafız Ali Efendi'den dinlerdik. Amcası, cidden şair Üsküdarlı Talat Bey'den sorardık. Vakıan ben de özenir, şairlerle Üsküdar'da İhsaniye'de - oturduğu semt - Çiçekçi Kahvesi'nde ... iştmiştiim. Şiirlerinin manasını insan sima-yı âliyesinden öğrenirdi. Talat Bey, İhsaniye'deki evi yangında, bütün binlerce beyit metni yanmasından "hâlâ yanarım" buyururdu. Artık tek tük, ötede beride kalanlarıyla iktifaya çalışmamızın acısını Ali Efendi de naklelerdi ve "bunu bir de Hüseyin'i var" diye, sesini tasrih ile üzüldü. Hani şu, bizi din noktasından idare etmeye kalkanların izanlarının azlığından, manasına vukuf olamadığımız Kuran-ı Kerîm sanki İstanbul ağzının son mümessili Hafız Ali Efendi'nin çok mükemmel okuması için inzal olunmuş gibiydi, diyeceği gelir insanın. Niçin? Usulüyle mükemmel okurdu. Çünkü okuduğu her ayetin manasına vâkıf idi ve buna vâkıf?? olabilenlerin huzur ve sükûn ile okuması lâzım gelirdi. Bağırmaları izansızlık, uygunsuzluk sayardı. Kur'an-ı Kerîm'in bir Türk Müslüman ağzıyla okumanın en sonudur diyebiliriz. Bunu bozanları, hilm ve sükûn hududunu isteyerek tenkit ederdi ve bunun muhafazası lüzumunda çok hassastı. Acaba onun Kuran okuyuşunu teybe almışlar mıydı bilmem; hatta bunlara da akıl erdirememişlerdir diyeceğim geliyor. Zira onun takdirkârları sathî ve maalesef şüpheci idi. Bu nasıl sevgidir, anlayamazdım. Amma onun nahif sesinin halâvetini ve usul erkânını, kulağım o kadar çok duymuştur ki duyduklarımı unutmayacağım diyenlerdenim. Büyük bir ayıp! Artık İstanbul'dan uzaklaşmanın ebede kadar süreceği fikri, uzaktan bana bu satırları yazdırdığı için Tanrı razı olsun.

### [11] Falanın Şusu Busu. Diliniz Bu Kadar mı? Hayır!

Tabip Süheyl Ünver'in çok değer verdiği ve yine iltifatına mazhar olduğu, yine Süheyl Ünver'in dostu Esad Fuat Bey'in muhterem eşi ile birlikte hayran kaldılar da geri daha yazayım mı? Şair Üsküdarlı Talat Bey'in birader-i muhteremi... Artık o da 28 Ağustos 1976'da yaş doksanın üstünde, göğün sâhibine ulaştı. Bundan sonra onun hakkında "bâkî kalan bu dünyada bir hoş sade imiş" diyecek. Son teşyiinde, yani aslına rücu

merasiminde bulunmak isterdim. Fakat kısmet değilmiş, gidemedim. Gidemedim ama ona ruhen bağlılığımdan şu satırları doldurdum. Onu seven ve bağlı olanlardan gidenler çok olmuştur. Amma şu benim kadar olsun dağarcığıma giren bu satırlar ayarında bir yadigâr da bırakmamışlardır ve bırakamayacaklardır. Bizde sevgiler hep şifahidir. Aramızdan ayrılan değerlere bunu da yapmamışızdır. Ben her şeye inanırım, şifahî sevgilere inanmam. Peki biz bu muhterem zatı tanıdık, pek iyi... Onu tanımayanlara ondan ne aktaracağız? Hiç! Böyle sevgi mi olur? Ben her şeye inanırım ama böyle hareketi hiçi de insani değil, insanlığa yakıştıramam. Artık ne acı... Çok çok vapurda buluşurken, bundan sonra artık yok...

### [12] Hafız Mücahit

Hıfzını pek bilmiyorum, amma çok güzel ve harikulade halavetli bir sesi vardı. Haseki'de Bostan Hamamı sırasında otururken Cerrahpaşa hastanesi ucunda Hubyâr Câmii minaresinde sabah es-salâtı ve ezanı okurdu. Bihuş olurduk. Ben mutlaka kalkar, balkondan dinlerdim. 1920–1923 arasında Gurabâ-yı Müslimîn hastanesinde üstat ve asistanlık devremde bir ara hastanemizde tedavi altına alındı. Orada birkaç defa şöylece görüştük. Zannederim vakitsiz öldü. Karaköy fevkani mescitte bir ikinci ezanına arada bir iki defa rastladım. Tam ezan okurken bir atlı araba durur ve içinde şapkalı bir adam bunu dinlerdi. Sonra öğrendim ki bu, İngiliz elçisi imiş (Birinci Cihan Harbinden önce). Müezzin o kadar yanık ve İstanbul ağzıyla o kadar tesirli okurdu ki insan yürüyemez, orada mütehayyirden kalırdı; sesin mükemmelliğinden kımıldanamazdı. Müezzinin ismini öğrenemedim.

### Hafız Burhan

Harikulade gazel okurdu. Plâklara alınmıştı. Zamanında pek meşhur oldu. Şişman ve genç idi. Hekimoğlu Ali Paşa Câmii içinde âyan yapılan Kadirî dergâhu şeyhi ve yüz yirmi yaşlarında vefat ettiği söylenen ve başkalarının refakatinde zorlukla yürüyen Sadeddîn Efendi torunlarındandı. Yerine şeyh olan ağabeyi Rumeli Hisarı'nda Durmuş Baba dergâhına damat oldu. O da vakitsiz öldü. Çok severdim. Lâkin nezâket tabını unutamam. Hafız Burhan hakikaten "âyetün min âyâtillâh" denmeye şayeste idi.

### **Hafız Kutsi Efendi**

Çok mübarek ve okuması çok mükemmel, zamanının meşhur hâfızı idi. Zaman zaman şeref yap olmuştum. Beni pek severdi. Sümbül Efendi dergâhında da arada karşılaşırdık.

### **Hafız Necmeddin Efendi (Okyay)**

Hezarfen üstadımız. Hayatımın elli yılında, 1923–1973–1976 arasında çok çok teşerrüf ettim. Üsküdar'da Yeni Camii imamı idi. Medresetü'l-hattatîn'de kendisinden ebrû, ahar, mürekkep boyalar, okçuluk idmanlarına kadar çok şey öğrendik. Kendisinden cilt ve teferruatını öğrenmekle bahtiyar yaşamamızı manalandırdı. Kendisinden hattatlarımız, yazıları üzerine çok şeyler öğrendiler. Hayatım boyunca bu değerli sanatkârimizden her öğrendiğimi kâğıtlara, defterlere geçirdim. Kur'an-ı Kerîm kıraatini vücudu ile bilir ve pek çok menkıbeler anlatırdı. Geçen yıl ebediyete intikal etti. Ruhu şâd olsun.

### **Hafız Esad Efendi – 22 Ağustos 1977**

Dâvûd Paşa Camii müezzini. İyi bir aile babası idi. Haremi Hanım Kadıncık. Oğulları ve kızları vardı. Şimdi öldüler mi, bilmiyorum, her halde yaşlandılar. Esad Efendi daha o zaman vefat etti. Yolda rahat yürüyemezdi. Dik-i nefes olmuştu. Zahmetle yaşıyordu. Her iki akciğerde “sklerose” a bağlıyorum. Kendisi, Camii karşısında ufak bir dükkânda oturur, kefen ve ölüm levazımını satardı. O zaman müezzinler en düşük maaşı alırlardı. Miktarını yazmaya utanırım. Böyle bir iş tutmaya mecbur olurlardı. Sabah es-salâtı da pek mükemmeldi. Evimiz yakın olduğundan, yarısını tamimiyle o kadar çok işittim ki aynen tekrar ederim. Hatta eczacı Uğur Derman teybe bile aldı. “Yarısı” dedim; demekten maksadım da minarenin yuvarlak olmasından başlarını duyamazdım ondan. Her beş vakit ezanı birbirinden farklı okuyordu; makam veçhesi ayrı idi. Sonradan öğrendim, bayram tekbirleri gibi beş vakit ezan ve es-salât makamları merhum meşhur İtrî'nindir. Sonra Esad Efendi çok halûk idi, hâfızdı. Yeni Camii'de ikinci müezzin olan, devlet matbaası memurlarından Ali Rıza Efendi vardı. Onunla çok sevişirdik. İstanbul'u semt tarihine dek iyi bilenlerdendi. Haftada bir gün bizim semtte dolaşırdık. Resim alır ve yerine izâhâtı not ederdim. Bu zevatı çok sevmiştim. Elhamdülillah ki diğerleri gibi bunlar da ezandan ebediyen uzaklaşmadılar...

### Ezan Musikimiz – 22 Ağustos 1968

[13] Aksaray'da Valide Camii'nde bir Hafız Cemâl vardı. Ezanı Cerrahpaşa ve Haseki semtinden duyulur ve mühim günlerde okuduğu için âdetten dinlenirdi. Bilhassa sabah es-salâti ve ezanı meşhur idi. Süleymaniye'de Hafız Kemâl vardı. Küçük bir zât idi; Süleymaniye semtini inletirdi. Bu da ayrı bir usulde idi. Şimdi bu gibi müezzinler kalmadı. En güzel sesleri böyle yerlere seçerlerdi. Şimdi Süleymaniye'de bir ezan okunuyor ve maalesef hoparlörde bağırıyorlar ve kulakları tırmalıyor. Ne usulü ve ne avazı var. İnsan camiye gidecekse vazgeçiyor. Ben bunu İstanbul Müftülüğü'ne şikâyet ettim. "İyi sesli birini koyun, iyisince söyleyen" dedim. Daha kötüsünü getirdiler. Bu sefer yine haber gönderdim: "Âmân eski bozuk düzeni iade ediniz!" dedim. Hâl ü keyfiyet böyle. Ben çocuktum, bundan 55 sene evvelce Galata'da Ziraat Bankası şubesinin hemen arkasında fevkani Karaköy Camii'nde bir müezzin vardı. Çok yanık okurdu ve okurken musikiye ve güzel sese meraklı olanlar durur, yürümezler; böyle hâkim bir sesi vardı. İnsan huşu içinde yürürken dona kalır, kasılır ve mutlaka durarak dinlerdi. Gazeteler yazdı. Bir gün, daha o zaman atlı, açık körüklü (fayton) ve kapalı arabalar vardı, İngiliz sefiri arabasıyla geçerken bu ezanı duyar, arabayı durdurur, iner, kaldırımında hürmetkârâne bir mana ile dinler, ezan bitince yoluna devam ederdi. Gazetelerden biri burayı yazmıştı. Merhum Hamdullah Suphi anlatmıştı: Pederi Suphî Paşa'nın konağı Horhor'un üstünde; Aksaray Valide Camii sabah ezanı mükemmel duyulur, anneciği bu sabah ezanını oğlu dinlesin diye uykudan uyandırmış.

### Hafız Sâmi Efendi

Ramazanlarda kadınlara mukabele için Yüksek Kaldırıma giderken Molla Gürani üstü ve altındaki ahşap camiye de gelirdi. Balkan Harbi sıralarında (1911–1912) 13–14 yaşlarında idim. Annem o zaman genç ve güzel bir duldu. Vakıa çarşaf giyer, peçe takardı. Amma sokaktan bir yere giderken refakatinde olursam kendisinde emniyet hissi duyardı. Birçok defalar Hafız Sâmi'yi dinlemeğe giderdik. Hafız Sâmi mindere oturunca gözlerini mutlaka kapardı. Kadınlar pek kalabalık idi. Kapıdan girip aralarından geçerken rahatsız olur ve uzaktan kaş göz işaretlerinden bizar olurmuş, diye rahmetli validem üzülenek anlatırdı. Sâmi Efendi'nin son yılları çok sa'b u ızdırar içinde geçmiş. O güzel adam her noktadan huzursuz ve kendini ihmal etmişti. "Ona nazar değmiş olmalı" der ve hâline pek üzüldüm.

### Hafız Sâmî Merhum - 23 Ağustos 1968

[14] Nereden nereye? Demek bu eskide tanıdığım ve sevdiğim bu değerli insanlar, bu gurbet diyarında hatıramda sıraya girmiş bulunuyorlar. Ben ilk kendi mukabelesinde çocuktum. 1910–1911... Yüksek Kaldırım'da Molla Gürani Caddesi'nde bir Ramazan'da... Bülbül gibi sesi ile Kur'an-ı Kerîm mukabelesi okuyordu. Hep kadınlar doluydu. Birkaç minder vardı. Camiden içeri zorlukla girdi; zira çok kalabalıktı. Mukabelesini hep gözleri kapalı okurdu. Sesi pek mükemmeldi. Usule de aşına olmakla beraber çok riayet ederdi. İstanbul'da Kur'an-ı Kerîm musikisinin en güzîde üstatlarından. Sonraları mütareke senelerinde bir evham geçirdi. Pejmürdeleşti. Sarıklı ve cübbeli gezerken hepsini terk ederek derbeder bir hâl aldı. Bir gün şeyhim Abdülaziz Mecdî Efendi ile bir yerde kendisiyle buluştuk. O kadar ki bir aşr-ı şerîf olsun okutmak istediler. Okumadı ve içinden bir kuvvet onu sanki tutuyor, okutmuyordu. Hafız Sâmî'nin gazelleri meşhurdu. Hatta plağa da okumuştı. Bir Kur'an-ı Kerîm süresini ona okudu, çarpıldı derlerdi. Sonu gelmedi. O büyük şöhret kaybolup gitti. Hak rahmet eylesin. Âh, yine neler gördük, neler kaybettik.

Aziz babacığım, 1909 sizlere ömür. 1910'da Haseki'de evimizde, bir karşı sokağımız içinde Boşnak Hafız Efendi vardı. Annem haremi ile iyi ahbaptı. Dinimi iyi bileyim diye Kur'an-ı Kerîm dersi aldirtti. Birinci Cihan Harbinde Çağlayan Dârü'l-eytâm'ına Kur'an-ı Kerîm hocası oldu. Aynı zamanda askerî imam idi. Dârü'l-eytâm'da birkaç yetim ve öksüz kızıdan hâfız yetiştirdi. Dârü'l-eytâm içinde Çağlayan mektebi vardı. Orada ders verirdi. Yüzü görülmeyen, arkası dönük kızcağız Safiye Ayla idi diye duymuştum. İşte bu resmi altmış üç sene sakladım. Bir defa hocalarımdan sayılırdı. Şimdi bunu en münasip yerine koymuş oldum. Hayatımda evvelâ bu zata hayır dua ederim.

## Kaynakça

- Can, Turan. "Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver (1898-1986) Kendi Dilinden Kısaca Hayatı". *Türk Yurdu* 318 (2014), 71-76.
- Derman, F. Çiçek. "Bir İstanbul Beyefendisi Dr. Süheyl Ünver Bey Hocam". *Süheyl Ünver*. ed. Ömer Faruk Şerifoğlu. 49-66. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
- Derman, M. Uğur. "Hâtıralardaki Süheyl Ünver". *Süheyl Ünver*. ed. Ömer Faruk Şerifoğlu. 67-84. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
- Derman, Uğur. "Hatıralardaki Süheyl Ünver - 1". *Fikriyat Gazetesi*. Erişim 01 Aralık 2025. <https://www.fikriyat.com/yazarlar/ugur-derman/2021/11/5/hatiralardaki-suheyl-unver-1>
- Goode, Ruth. "Dünya Çapında 80 Doktordan Biri: Dr. Ahmet Süheyl Ünver". çev. Cem Yavuz. *Süheyl Ünver*. ed. Ömer Faruk Şerifoğlu. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
- Göksoy, Hasan Ali. "Yaşayan Süheyl Ünver". *Süheyl Ünver*. ed. Ömer Faruk Şerifoğlu. 85-94. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
- Güleç, İsmail. "Süheyl Ünver, Abdülaziz Mecdi Tolun'dan ne öğrendi?" *Fikriyat Gazetesi*. Erişim 10 Aralık 2025. <https://www.fikriyat.com/yazarlar/ismail-gulec/2025/02/08/suheyl-unver-abdulaziz-mecdi-tolundan-ne-ogrendi>
- Mert, Talip. "Arşiv Belgelerinde Süheyl Ünver ve Babası". *Türk Edebiyatı* 389 (Mart 2006), 38-40.
- Özaydın, Zuhal. *Süheyl Hoca'dan Notlar (Menakıb-ı Süheyl Ünver)*. Ankara: IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi, 18-20 Eylül 1996, Türk Tarih Kurumu., ts.
- Sayar, Ahmed Güner. *A. Süheyl Ünver hayatı-şahsiyeti ve eserleri: 1898-1986*. İstanbul: Ötüken, 4. basım., 2016.
- Unat, Kadri Ekrem. *Ord. Prof. Dr. Ahmet Süheyl Ünver (1898-1986)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1986.
- Ünver, Ahmet Süheyl. *Osmanlı Hafızlarımız*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter, 00913.
- Ünver, Süheyl. *Ramazaname*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, 57.